

Reagiranje na tekst „Na marginama jednog skandala: ‘Stav’ nastavlja raditi po ‘Pravopisu’ iz 1996. godine“ (<http://stav.ba/na-marginama-jednog-skandala-stav-nastavlja-raditi-po-pravopisu-iz-1996-godine/>)

Refik BULIĆ

Čiji je bošnjački stid – je li to kolektivna krivica?

NA MARGINAMA JEDNOG SKANDALA ILI ŠTA JE KOME BOSANSKI JEZIK

Tekst „Na marginama jednog skandala: ‘Stav’ nastavlja raditi po ‘Pravopisu’ iz 1996. godine“ doživio sam kao vrijeđanje Pravopisne komisije i autora. Ne mogu da vjerujem da se redakcija jednog časopisa potpisala ispod teksta u kojemu piše: „Bošnjački stid, mimikrija i autošovinizam porazili su karakterističnu leksiku bosanskog jezika...“ Autora Pravopisa ne branim, on se umije braniti i sam. Pitam se kakva bi bila reakcija „Stava“ da Senahid Halilović nije potpisao tzv. Deklaraciju o zajedničkom jeziku.

Izvori nesporazuma ili šta je bosanski jezik

Mi se očito razlikujemo u poimanju bosanskoga jezika. S obzirom na to da ste napisali kako bi u izradi norme bosanskog jezika trebali sudjelovati Institut za jezik iz Sarajeva i Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, onda je jasno da vi pod bosanskim jezikom smatrate jezik Bošnjaka. Za razliku od toga, mnogi drugi smatraju da bosanski jezik nije samo jezik Bošnjaka, već jezik onih koji ga smatraju svojim. Obično se kaže da je bosanski jezik jezik Bošnjaka i drugih koji ga smatraju svojim. **Ja u svojoj definiciji kažem da je to jezik onih koji ga smatraju svojim** i time bosanski jezik ostavljam ravnopravnim i otvorenim za sve. Zašto? Zato što rezultati popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine pokazuju da bosanski jezik svojim smatraju i mnogi koji nisu Bošnjaci, a o tim je statističkim pokazateljima, mislim, pisano i u „Stavu“. O ovim se podacima nije moglo znati ništa 1996. godine, moglo se samo pretpostavljati, i zbog toga je i tadašnja norma pokazivala više bošnjačkih specifičnosti. Danas, nakon objavljenih podataka o popisu stanovništva, situacija je drukčija jer, ma koliko bilo nebošnjaka koji bosanski jezik smatraju svojim, norma ne smije „zaboraviti“ ni njihove jezičke specifičnosti.

Tekst objavljen u „Stavu“ (broj 164–165 od 26.4.2018. godine) doživio sam kao vrijeđanje Pravopisne komisije i autora. Ne mogu da vjerujem da se redakcija jednog časopisa potpisala ispod teksta u kojemu piše: „**Bošnjački stid, mimikrija i autošovinizam porazili su karakterističnu leksiku bosanskog jezika...**“ Autora ne branim, on se umije braniti i sam. Pitam se kakva bi bila reakcija „Stava“ da Senahid Halilović nije potpisao tzv. *Deklaraciju o zajedničkom jeziku*. O toj sam deklaraciji već iznio svoje stavove i ona mi ništa ne znači. Kad su mi rekli da je Chomsky potpisao tu deklaraciju, rekao sam da će ona ostati ista kakva je bila i prije no što ju je on potpisao. Ona mi je važna koliko i *Neretvanska deklaracija*. Sutra će se sastati neka druga dva ili tri stručnjaka i napraviti novu deklaraciju o bosanskom jeziku.

I kad smo već kod *Deklaracije o zajedničkom jeziku*, **da kažem da je ja neću potpisati** i da znam samo nekolicinu bošnjačkih lingvista za koje sam siguran da neće potpisati *Deklaraciju o zajedničkom jeziku*. Inače, da se malo našalim, moglo bi nam se desiti da uskoro na fakultetima dobijemo odsjeke za zajednički jezik i zajedničku književnost.

Sve izmjene koje je autor napravio u novom izdanju *Pravopisa bosanskoga jezika* mogu se ticati onoga poimanja bosanskoga jezika po kojemu on nije samo jezik Bošnjaka. Zaista bi bilo ružno da neko kaže da nema nebošnjaka među onima koji bosanski jezik smatraju svojim jezikom. A ako ih ima, onda im treba pružiti priliku da se u normativnom smislu izražavaju onako kako je svojstveno njihovu jezičkom izrazu. Ovdje mislim na izvjesne jezičke specifičnosti koje se javljaju u jezičkom izrazu Bošnjaka i nebošnjaka na prostoru Bosne i Hercegovine.

Pravopisi su bili i ostali jezički savjetnici

Pravopis sadrži i mnoge dijelove kojima mjesto nije u pravopisu, ali je kod nas to tradicionalno „trpano“ u pravopise, a kao opravdanje za to služi podatak o nedostatku jezičkih priručnika i rječnika. Tako pravopisi postaju knjige koje su, zapravo, jezički savjetnici s rječnikom.

Mnogi leksemi koji se u spomenutom tekstu „Stava“ nabrajaju kao razlike u dva izdanja *Pravopisa bosanskoga jezika* ustvari uopće i nisu pravopisna pitanja. Pitanja glasova, fonema i njihovih alternacija, onako kako se predstavljaju u pravopisima, fonetska su, fonološka, odnosno morfonološka pitanja. To se odnosi i na fonem /h/. To zašto se nađe u pravopisu nešto što mu ne pripada, drugo je pitanje.

Ako pogledate *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje iz 2013. godine, vidjet ćete da nema dijela „o pisanju glasa h“. Nema ga ni u Anić–Silićevu *Pravopisnom priručniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz 1986. godine. A u nekima drugim hrvatskim pravopisima ima i dio o „glasu h“. Ima podosta pitanja koja se neopravdano pribrajaju pravopisnoj problematici, ali ne kanim širiti priču o tome, osim što želim kazati da o pravopisu mnogi govore kao da o tome znaju sve, a ono što napišu ili kažu pokazuje da o tome ne bi trebalo da govore, barem ne zvanično i u ime nekoga.

Bosanski jezik ne zavisi od lingvista i njihova opredjeljenja jesu li za zajednički jezik ili poseban standardni jezik. Bosanski jezik zavisi od njegovih govornika, a njih ima i bit će ih još dugo. Drugo je pitanje jezičke politike u vezi s bosanskim jezikom. Moram primijetiti da je vodi svako, ali to i jeste odlika jezičke politike u neuređenim društvima, kakvo je naše. Ovdje ne možemo govoriti o uređenoj državnoj jezičkoj politici, osim onoga stava koji postoji u Ustavu Bosne i Hercegovine, u kojemu se kaže da su službeni jezici u Bosni i Hercegovini bosanski, hrvatski i srpski.

Skandal je što se u „Stavu“ navode netačni podaci

Tekst „Na marginama jednog skandala: ‘Stav’ nastavlja raditi po ‘Pravopisu’ iz 1996. godine“ obiluje netačnim podacima. Iz njih se vidi da ne znate ono o čemu pišete ili da ste (zlo)namjerno griješili. Mnoge od tih pogrešnih procjena u vezi s pojedinim pravopisnim rješenjima, koje pripisujete Senahidu Haliloviću, a svakako i Pravopisnoj komisiji pa time i meni, nisu tačne, a mnoga od tih, po vama pogrešnih normativnih rješenja, zastupljena su i u drugim priručnicima i rječnicima bosanskog jezika.

Evo, idemo redom.

Vi pišete ovako:

„Tako su, naprimjer, riječi *lahko, polahko, mehko, lagahno, mahrama, kahva, havan* dobile svoje jednakopravne parnjake u riječima *lako, polako, meko, lagano, marama, kafa / kava,*

avan“, što bi trebalo značiti da je u Halilovićevu *Pravopisu bosanskoga jezika* iz 1996. godine bilo samo: *lahko, polahko, mehko, lagahno, mahrama, kahva, havan*.

Ovdje **nije tačno** da je u prvom izdanju *Pravopisa* bilo samo *mahrama*. Tamo su dati naporedni oblici *mahrama / marama, marama / mahrama; mahramica / maramica, maramica / mahramica*. Iz prethodno citiranog navoda iz „Stava“ može se steći dojam kako su u drugom izdanju *Pravopisa bosanskoga jezika* prvi put u bosanskoj jezičkoj normi navedeni oblici *lako, polako, meko, lagano, marama, kafa / kava, avan*. Ni to, naravno, **nije tačno**.

Kome je *lahko* i *mehko*

Oblik *lako* (bez *h*) nije prvi put naveden u drugom izdanju *Pravopisa bosanskoga jezika*. Prije toga naveden je u *Pravopisnom priručniku bosanskog/hrvatskog/srpakog jezika sa osnovama gramatike* autora Hadžema Hajdarevića i Aide Kršo (izdavač Institut za jezik u Sarajevu, 2013). U tome priručniku piše: „lak, laka, lako, odr. laki, laka, lako, komp. lakši, najlakši (srp., bos. i hrv.) = **lahak**, lahka, lahko, odr. lahki, lahka, lahko, komp. lakši, najlakši (bos.)“. To znači da ovaj priručnik preporučuje za bosanski jezik oblike bez *h* (lak, laka, lako) i oblike sa *h* (lahak, lahka, lahko). (U primjerima sam iz praktičnih razloga izostavio akcente i to ću činiti i ubuduće u ovome tekstu.)

Oblik bez *h* u primjeru **lako** zabilježen je i u *Rječniku bosanskog jezika* grupe autora (izdavač Institut za jezik u Sarajevu, 2007), u kome piše: „**lahak/lak** prid. odr. v. lahki/laki, komp. lakši...; **lahko/lako** pril. komp. lakše...“, što znači da autori za bosanski jezik preporučuju naporedne oblike *lahak* i *lak*, *lahko* i *lako*.

Lahko i *lako* bilježi i Alija Isaković u *Rječniku karakteristične leksike u bosanskome jeziku* (izdavač „Svjetlost“, Sarajevo, ²1992).

Lahko i *lako* zabilježio je i Dževad Jahić u *Školskom rječniku bosanskog jezika* (izdavač „Ljiljan“, Sarajevo, 1999), što je i razumljivo s obzirom na to da su Jahićevi primjeri iz Isakovićeva *Rječnika karakteristične leksike u bosanskome jeziku* i Škaljićeva *Rječnika turcizama* te iz vlastitih zabilježaka s terena.

Oblik *lako* naveden je kao naporedni i u *Rječniku pravopisnih, obličkih i akcenatskih nedoumica u standardnome bosanskom jeziku* autora Refika Bulića (izdavač „Bosanska riječ“, Tuzla, 2009): **lahko** i **lako** pril.

Oblik *polako* (bez *h*) nije potvrđen u *Pravopisnom priručniku* Instituta za jezik, ali je njihov princip jasan – u bosanskom se jeziku prihvataju oblici takvih riječi sa *h* i bez *h*. To što se ne navode svi oblici riječi sa standardološki zanimljivim *h* sasvim je razumljivo jer je njihov rječnik mali i ne može obuhvatiti ni sve normativno zanimljive oblike. Oblik je, međutim, naporedno s oblikom *polahko* potvrđen u *Rječniku* Instituta za jezik: *polahko/polako*, u Isakovićevu *Rječniku karakteristične leksike u bosanskome jeziku* (kao posebne odrednice): **polahko**; **polako**, u Jahićevu *Školskom rječniku*: **polahko** <**polako**>.

U *Rječniku bosanskog jezika* Instituta za jezik u Sarajevu navedeni su oblici *mehko* i *meko*, što je potvrđeno i u Isakovićevu *Rječniku karakteristične leksike u bosanskome jeziku*. U Jahićevu *Školskom rječniku bosanskog jezika* samo je **mehko**, ali i **mekahan** i **mekan**. U nezavršenom višetomnom Jahićevu *Rječniku bosanskog jezika* samo je **mehko**, ali je **lagahno** i **lagano**.

Ko je u Bošnjaka prvi počeo piti kafu

Riječ *kafa* nije kao normirani oblik za bosanski jezik prvi put zabilježena u drugom izdanju Halilovićeva *Pravopisa bosanskoga jezika*. Ona je potvrđena u Institutovu *Pravopisnom priručniku* kao bosanski i srpski oblik, a oblik *kava* kao hrvatski. Tu se bilježi i oblik *kahva* kao bosanski.

Kahva i **kafa** potvrđeno je u Isakovićevu *Rječniku karakteristične leksike* i u Jahićevu *Školskom rječniku bosanskog jezika* i višetomnom *Rječniku bosanskog jezika*, Institutovu *Rječniku bosanskog jezika*, a također i u Bulićevu *Rječniku pravopisnih, obličkih i akcenatskih nedoumica u standardnome bosanskom jeziku*.

Riječ **avan** potvrđena je u Institutovu *Rječniku bosanskog jezika*, bez *havan*, u Isakovića je **avan** i **havan**, kao i u višetomnom Jahićevu *Rječniku bosanskog jezika*, dok Bulić prednost daje obliku *havan*.

Ovi oblici bez *h* navode se i u *Rječniku bosanskoga jezika* autora Senahida Halilovića, Ismaila Palića i Amele Šehović, ali se u tome rječniku upućuje na oblike sa *h*, što znači da se tim oblicima iz nekoga razloga daje prednost, ali se prihvataju i drugi oblici bez *h*. Evo kako su autori to obrazložili u uvodu ovoga rječnika:

„Ako leksički dubleti nisu podjednako stabilizirani i poznati, te im se stoga u standardnome bosanskom jeziku ne priznaje jednak status, nego se jednome od njih daje prednost, ali se prihvata i drugi, navodi se onaj kojem se daje prednost a pri opisu njegova značenja navodi se i drugi kao njegov sinonim (npr.: kreč – bijela tvar koja se dobija pečenjem krečnjaka; vapno); kad se kao odrednička riječ navodi drugi dublet, on se skraćenicom *v.* (vidi) upućuje na prvi (npr.: *vapno*, *v. kreč*).“

To bi značilo da se prema ovome rječniku prihvataju i oblici bez *h*: **lako**, **meko**, **kafa**, **lagano**, **avan**, **marama** i sl., ali da se prednost daje oblicima sa *h*.

Kao što se iz prethodnoga pregleda vidi, Halilović nije ni u jednom slučaju prvi koji je upotrijebio „antibošnjačke“ oblike nekih riječi.

Subjekat je stavio akcenat na objekat

Redakcija „Stava“ piše da su u novom pravopisu novine „*akcenat, subjekat, objekat...*“, kao dubleti uz dosadašnje *akcent, subjekt, objekt...*“, što opet **nije tačno**. U prvom izdanju *Pravopisa bosanskoga jezika* dati su naporedni oblici: **akcenat / akcent, subjekat / subjekt, objekat / objekt**.

Redakcija „Stava“ dalje navodi: „Zatim su tu i novi parovi *demokrat* i *demokrata, biciklist* i *biciklista, telekomunikacijski* i *telekomunikacioni* itd., itd.“ Opet **nije tačno** da u drugom izdanju *Pravopisa bosanskoga jezika* u njegovu *Pravopisnom rječniku* uopće postoji riječ *demokrat* ili *demokrata*, barem u izdanju koje ja imam (!); nema ni riječi *telekomunikacijski* i *telekomunikacioni* – u prvom izdanju ima *telekomunikacija*, a u drugom *telekomunikacije*.

U tekstu „Stava“ spominje se *opština* kao jedan leksem koji je karakterističan po tome što je prvo izdanje *Pravopisa bosanskoga jezika* preporučivalo samo oblik *općina*. Ali, pritom treba znati i šta se upotrebljava u istočnoj Bosni i među Bošnjacima Sandžaka. Ili smo njih otpisali iz bosanskog jezika. U normi mogu postojati neki leksemi ili njihovi oblici koji mogu biti teritorijalno ograničeni, kao osobina za određeni prostor, ali se ne mogu „protjerati“ iz norme te i to treba znati pri davanju normativnih preporuka. To ne znači da ja preporučujem oblik *opština*, o tome sam već pisao, već samo da se on upotrebljava na jednome prostoru među onima koji svoj jezik nazivaju bosanskim.

U reakciji „Stava“ za novi pravopis kaže se da su dublete dobile i riječi: „*pandža, kafez, kaluf, kanafa, gruda*, te *uvjet, han, utjecaj, općina, uopće, stup, ostrvo...*“, a dopuštene su nekada nenormirane riječi, kao što su *prevazići, bezbjednost, vazduh, vaspitanje, vasiona*. Nekada je normirano bilo samo *prijenos, prijevoz, prijevod, prijevoj...*, sada može i *prenos, prevoz, prevod, prevoj...*“

Zaista nema potrebe da pokazujem primjerima gdje su njihovi dubleti potvrđeni. A pokazalo bi se da ih ima u normativnoj literaturi koju sam navodio ranije, ali i u korpusima

bosanskog jezika. Ako imaju potvrdu, ne možemo bježati od njih. Ako bismo sada pitali čitaoce kažu li *pandža* ili *kandža*, nisam siguran da bi bilo više onih kojima je običnije *pandža*, kako se preporučivalo u prvom izdanju *Pravopisa*.

Dalje se navodi da je uz *apotekaricu* i *apotekarka*. Pa tako je bilo i u prvom izdanju *Pravopisa*. Zaista više nema potrebe da demantiram nečija nagađanja o upotrebi pojedinih oblika u drugom izdanju *Pravopisa bosanskoga jezika*. Smatram to gubljenjem vremena.

Moje poimanje pravopisa

Moje poimanje pravopisa sasvim je drukčije od uobičajenih. Ja mislim da pravopis može stati na pedesetak strana manjeg formata. I jedan sam takav nekada davno bio započeo i gotovo završio. Ali sam odustao od toga jer svojim pravopisom nisam htio unositi nered u normu bosanskoga jezika. Jedinstvo u tome i danas smatram važnim.

Očito je da u nas svi misle kako mogu pisati pravopise i određivati ko će ih pisati. „Stav“ u vezi s izradom pravopisa spominje Institut za jezik iz Sarajeva i BZK „Preporod“. Institut već ima svoj „zajednički“ *Pravopisni priručnik bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika*, a „Preporod“ je već bio izdavač prvog izdanja *Pravopisa bosanskoga jezika*. Najavljen je i pravopis BANU i izabrani su stručnjaci za to, ne znam po kojem kriteriju. Ja sam tek naknadno dobio poziv za to, a napisao sam četiri knjige iz normativistike bosanskog jezika. I, naravno da sam ih odbio, zbog navedenog, ali i nekih drugih razloga.

Pitaju me hoću li prihvatiti novi *Pravopis bosanskoga jezika*. Bio bih neozbiljan da kao član Pravopisne komisije kažem da neću, iako bi neka moja samostalna rješenja bila drukčija. A ovdje nisam bio sam. Možda su se neki članovi Pravopisne komisije za prvo izdanje *Pravopisa* već odrekli onoga u čemu su sudjelovali, možda će to učiniti i neko od onih koji su sudjelovali u izradi drugog izdanja. Razlozi mogu biti različiti. Pravopisom nikada ne mogu biti zadovoljni svi. I to je činjenica i kao takvu je treba prihvatiti.

Nije prvi put da se pojavljuje pravopis kao autorsko djelo. Tako je i počelo s Brozovim pravopisom iz 1892, ali i nizom drugih kasnijih pravopisa na srednjojužnoslavenskom prostoru. Vijest da „Stav“ neće prihvatiti novo izdanje *Pravopisa* mogla se pojaviti i bez uvreda za članove Pravopisne komisije. Pravopis nije nauka, ali pisati pravopis i pisati o pravopisu podrazumijeva neko znanje o standardnom jeziku. O jeziku, nažalost, svi misle da znaju sve.

Ovo pišem u svoje ime i samo zbog toga što vas smatram normalnim i vjerujem da ćete se izviniti za ružne riječi koje sam ja učitao sebi i mnogima drugim, ni krivim ni dužnim. Ako ne objavite moj tekst, i to ću moći razumjeti pa ću ga objaviti na drugome mjestu. I neću vam zbog toga doći u Redakciju.

Šta će se dalje dešavati s normom bosanskoga jezika, ja ne znam, ali znam da bosanski jezik nikada neće biti ugrožen zbog toga što će nam biti mehko ili meko, lahko ili lako. Znam također da moramo biti demokrati ili demokrate, ako nam je to draže. I moramo prevazilaziti probleme i ne pripisivati ljudima bošnjački stid, mimikriju i autošovinizam. Pogotovo ne onima koji se dugo godina na svoj način bore za bosanski jezik i Bosnu i Hercegovinu.

Tekst se može preuzimati samo kao cjelina i uz obavezno navođenje izvora: Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli.